

NØKKELBEGREPER | KVINNELIGE INNSATTE, SEKSUELLE OVERGREP, AVMAKT, FAGFOLKS SVIK

Marie-Lisbet Amundsen
Førsteamanuensis ved Høgskolen i Vestfold
Marie.L.Amundsen@hive.no

Bak glemselens slør

Tema for artikkelen er hvordan kvinnelige innsatte som har vært utsatt for seksuelle overgrep opplever egen livssituasjon. Artikkelen er basert på intervjuer med ti kvinnelige innsatte under 26 år høsten 2008 og våren 2009. Seks av kvinnene har vært utsatt for seksuelle overgrep over flere år som barn, og alle har vært utsatt for overgrep i voksen alder. Kvinnene soner for vinnings- eller rusrelaterte lovbrudd. De som var utsatt for overgrep som barn sliter med skam- og skyldfølelse, og flere har symptomer på posttraumatisk stressyndrom. Informantene viser til at fagfolk ante, eller visste hva som foregikk, men valgte ikke å gripe inn. Dette begrunner informantene med at de ikke brydde seg, eller at de ikke visste hva de skulle gjøre. Fagfolks passivitet bidro til å forsterke informantenes opplevelse av avmakt, fordi de fikk forståelse av at ingenting kunne gjøres for å stoppe det som skjedde. Også i dag har kvinnene et distansert forhold til fagfolk. Ingen av informantene har valgt å anmelde voldtektene de har vært utsatt for i voksen alder, selv om disse har vært gjennomført ved bruk av vold. Kvinnene viser til at politiet ikke tar dem på alvor, og sier årsaken til dette er at de har tilknytning til rus- og prostitusjonsmiljøene.

Verdens helseorganisasjon viser til at seksuelle overgrep er et av de største helsetilstandene vi har i verden i dag. Det anslås at rundt 150 millioner jenter og 73 millioner gutter under 18 år har vært utsatt for seksuelle overgrep (Pinheiro 2006). Samtidig er det godt dokumentert at det å bli utsatt for seksuelle overgrep som barn kan føre til alvorlige psykiske problemer, og at en høy andel av de som rammes vil slite med alvorlige depresjoner og selvmordsproblematikk i voksen alder (Wurr og Partridge 1995, Read 1998).

En kvantitativ studie gjennomført i de tre kvinnefengslene i Norge viser at mens seks av ti kvinnelige innsatte (57 prosent) har vært utsatt for seksuelle overgrep i voksen alder, har fire av ti (42 prosent) også vært utsatt for seksuelle overgrep som barn (Amundsen 2010). At kvinnene som har vært utsatt for seksuelle overgrep som barn også har vært utsatt for seksuelle overgrep i voksen alder, er nok dessverre ingen tilfældighet. Studier viser sammenheng mellom overgrep i barndommen og seksuell viktisering i voksen alder. Samtidig er det også sammenheng mellom opplevd seksuell vold siste året, og det å ha opplevd vold tidligere i livet (Pape og Stefansen 2004).

Det finnes ingen sikre tall på hvor mange som utsettes for seksuelle overgrep i Norge. I NOU 2008:4 anslås det likevel at mellom en halv og en prosent norske kvinner hvert år opplever voldtekt eller voldtektsforsøk. Mossige og Stefansen (2007) fant i en studie at 22 prosent av jentene og åtte prosent av guttene hadde vært utsatt for det de omtaler som «milde seksuelle overgrep». Med milde seksuelle overgrep menes her også beføling og onanering. 15 prosent av jentene og syv prosent av guttene hadde opplevd alvorligere overgrep som voldtekt og voldtektsforsøk.

Schou med flere (2007) fant at blant 16.000 ungdommer hadde seks prosent av jentene og noe under to prosent av guttene vært utsatt for seksuelle overgrep (blotting, beføling eller ufrivillig samleie) i løpet av det siste året. Studier fra andre nordiske land varierer fra

0,1 prosent som det laveste anslaget i en dansk studie (Balvig og Kyvsgaard 2006), til 13 prosent i en svensk studie (Lundgren med flere 2001).

Årsaken til den store variasjonen når det gjelder funn er at det legges ulike kriterier til grunn for hva seksuelle overgrep omfatter. Mens noen studier omfatter blotting, beføling og voldtektsforsøk, begrenser andre seg til å omfatte ufrivillig samleie ved hjelp av tvang. Uavhengig av den store variasjonen når det gjelder funn, er det imidlertid liten tvil om at kvinnelige innsatte utgjør en sosialt marginalisert gruppe som i svært alvorlig grad er overrepresentert med tanke på utsatthet når det gjelder seksuelle overgrep.

Av denne årsak ønsker jeg her i artikkelen å se nærmere på hvordan kvinnelige innsatte opplever at seksuelle overgrep påvirker deres livssituasjon. Høsten 2008 og våren 2009 var jeg så heldig å få snakke med ti kvinner under 26 år. Alle har vært utsatt for seksuelle overgrep i voksen alder, og seks av kvinnene har også vært utsatt for seksuelle overgrep utført av en nær tilknytningsperson over flere år som barn. Informantene har sittet inne minst tre ganger inkludert nåværende soningsopphold, og alle soner for vinnings- eller rusrelaterte lovbrudd.

Utgangspunktet for studien er følgende problemstilling: Hvordan opplever kvinnelige innsatte som har vært utsatt for seksuelle overgrep egen livssituasjon?

Metode

Utgangspunktet er halvstrukturert intervju. Noen av spørsmålene er retrospektive, noe som innebærer at informantene forteller om hendelser fra tidligere i livet. Retrospektive spørsmål regnes ofte for å være minst troverdige, fordi funnenes pålitelighet avhenger av hvor godt informantene husker de aktuelle hendelsene (Hellevik 1995). Siden traumatiske hendelser alltid vil være preget av livssituasjonen offeret befant seg i på daværende tidspunkt, samtidig som målsettingen er å få innsikt i kvinnenes subjektive opplevelser, er dette av mindre betydning i denne sammenheng.

Forutsetningen for gjennomføringen var informert og frivillig samtykke. For å sikre anonymitet er dialekt skrevet om til bokmål, og ord og uttrykk som kan gjøre det mulig å avsløre informantenes identitet, er sløffet.

Funnenes troverdighet vil være avhengig av i hvilken grad jeg har klart å formidle kvinnenes tanker og meninger på en måte de kjenner seg igjen i. For å sikre troverdighet fikk informantene tilbud om å lese gjennom manuskriptet i ettertid.

Undersøkelsen er basert på utvalg. Utvalget er så lite at det ikke er statistisk representativt for kvinnelige gjengangere i norske fengsler. Det er likevel verdt å merke seg at informantene utgjør en relativt homogen gruppe med tanke på erfaringer og opplevelser.

Begrepsavklaring

Med seksuelt misbruk menes ofte seksuell interaksjon mellom barn og voksne. Alvorlighetsgraden kan variere, og som tidligere nevnt, relateres ofte begrepet til seksuelle handlinger mellom barn og voksen uten at det nødvendigvis dermed er snakk om samleie.

Når det gjelder kvinnene som var utsatt for overgrep som barn, var det far eller stefar som var gjerningsmann, noe som betyr at det var snakk om incest. Borchgrevink og Christie (1991:15) definerer incest som fysisk og psykisk krenkelse av barn og unges seksuelle integritet, begått av noen de står i et avhengighetsforhold til, skapt av nær sosial familietilknytning.

I studien har jeg bevisst unnlatt å definere seksuelle overgrep, fordi jeg ville la informantene selv få mulighet til å si hva de legger i begrepet. Det viser seg at alle kvinnene oppgir at de med «seksuelle overgrep» mener fullbyrdet samleie ved hjelp av fysisk makt eller vold. I tillegg beskrives også andre former for seksuell trakassering, som for eksempel beføling, suging og verbale trusler.

I henhold til Straffelovens §192 er det snakk om voldtekt dersom noen skaffer seg seksuell omgang ved hjelp av vold eller truende atferd. På spørsmål

om hva de kvinnelige innsatte i denne studien mener med voldtekt, er det verdt å merke seg at samtlige forbinder dette med gjennomført samleie utført under psykisk og fysisk tvang ved hjelp av vold og trusler.

Emosjonell avstand

Flere av kvinnene forteller om overgrep som startet da de var i fireårsalderen. Smertene som beskrives er forferdelige, og noen forteller at de fikk åpne sår i skjeden som de måtte ha behandling for. At informantene var så små første gang de ble utsatt for voldtekt, er ikke overraskende. Det er kjent at barn under ti år har større risiko for å bli utsatt for alvorlige fysiske og seksuelle overgrep fra familiemedlemmer og andre kjente, og at de yngste barna ofte er de mest utsatte (Pinheiro 2006).

Kvinnene setter ord på fortvilelse og angst, og knytter dette opp mot opplevelse av avmakt og manglende tro på egne evner og ressurser. De bruker metaforer når de snakker om overgrepene de ble utsatt for som barn. Men til tross for at de snakker om overgrepene som noe tilbakelagt, indikerer stemmebruk, mimikk og kroppsspråk at dette ikke er tilfelle. Da jeg kommenterte dette, sa en av kvinnene følgende:

Man blir aldri ferdig med sånt. Hatet og opplevelsen av svik er så sterkt at det beste er å prøve ikke å tenke på det. Noen hull er så svarte at man kan drukne i dem. Slike hull bør man holde seg unna.

Når det gjelder kvinnenes bruk av metaforer, opplever jeg dette som et forsøk på å holde de traumatiske opplevelsene på avstand. I behandling av barn i krise brukes dette ofte bevisst, fordi bruk av metaforer kan bidra til at barnet lettere kan ta følelsesmessig avstand til det som er vanskelig å snakke om. For mange er dette en forutsetning for at de skal kunne våge å snakke om det vonde de har opplevd.

Kvinnene forteller om angst for å ligge alene i sengen om kveldene. De var utrygge, for de visste aldri når overgriper kom. De fikk problemer med å sovne, fordi de ble liggende og lytte etter fottrinn som nærmet seg. Flere forteller at de ofte var helt utslitt på skolen dagen etter.

Jeg visste aldri når han kom. Når jeg hørte ham i trappen, ble jeg stiv av angst. Som regel var det når mor jobbet om kveldene. Han la seg over meg. Det var klamt og ekkelt; fikk liksom ikke puste. Torde ikke dusje eller vaske meg etter gymmen på skolen, for jeg var alltid redd noen skulle se hva jeg hadde gjort. Skammet meg forferdelig over det som skjedde; følte at jeg alltid luktet vondt.

Killen (1999) viser til at seksuelle overgrep ofte skjer i forbindelse med andre skadelige familiefaktorer knyttet opp mot fysiske overgrep eller omsorgssvikt. Informantene forteller også om voldsbruk i forbindelse med overgrepene, og en forteller:

Når han drakk, ble han alltid voldelig. Mor var også redd. Han slo henne helseløs flere ganger. Når han tok meg, slo han hvis jeg gjorde motstand. Prøvde jo derfor å la være, men når han stakk den inn, følte det som om jeg skulle rives i to. Noen ganger kunne jeg ikke la være å skrike høyt. Da slo han hardt. Det var likevel så ekkelt og smertefullt når han trengte seg inn med makt, at slagene var ubetydelige i forhold. Jeg hatet ham så inderlig at det gjorde vondt.

En annen forteller om fester hjemme der venner av foreldrene begikk overgrep mot henne og søsteren som lå på rommene sine. Dette startet en periode etter at faren hadde brukt dem begge. Hun husker ikke hvor lenge det var snakk om, men husker at hun nettopp hadde fylt seks år da venner av foreldrene voldtok henne og søsteren med foreldrenes velsignelse. Når de skrek, satt de voksne bare opp volumet på musikken i stuen.

Menn som kom på besøk, brukte oss fra jeg var seks år gammel. Min søster var fem. Det ble sendt bekymringsmeldinger fra naboer, men vi hørte aldri noe. Første gang far stakk den inn, svimte jeg av. Det var så vondt at jeg var sikker på at jeg skulle dø. Følte meg forferdelig skitten etterpå. Ble redd alle voksne. Derfor holdt jeg meg mest for meg selv. Helgene var fæle, for da fikk vi besøk av venner av mine foreldre. De var alltid beruset når de kom inn på rommene våre etter at vi hadde lagt oss. Søsteren min stakk av en gang, men da fikk hun så mye juling at hun ikke torde å gjøre det flere ganger. Hun sliter med angst i dag; er redd for å møte mennesker.

Truet til taushet

Flere faktorer bidrar til at barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep kan klare seg senere i livet. En viktig

faktor i denne sammenheng er at barnet har en voksen som har en varm, trygg og god relasjon til barnet. Tillit er sentralt når det gjelder relasjoner mellom barn og voksne, og et godt tillitsforhold forutsetter gjensidighet. Goffman (1956) viser også til aktelsesforhold som et aspekt ved gode relasjoner, og hevder at først når partene tilkjennegir anerkjennelse, respekt og verdsetting overfor den andre, kan man snakke om et aktelsesforhold.

Ingen av kvinnene som ble utsatt for seksuelle overgrep som barn hadde noen gode relasjoner til voksne i oppveksten. Ingen opplevde å bli møtt med respekt, anerkjennelse eller aktelse. I stedet ble de truet til taushet. Trusselen gikk ut på at noe vondt vil skje dem eller deres mødre. En av kvinnene viser til farens trusler, og sier følgende:

Han sa at dersom jeg sa det til noen, ville han komme i fengsel. Det ville skade mamma, og vi ville ikke ha noe å leve av. Mor hadde psykiske problemer. Jeg trodde ingen ville være sammen med meg eller søsteren min hvis de visste hva som foregikk.

Selv om ingen av kvinnene som ble misbrukt som barn hadde et nært tillitsforhold til sine mødre, kan det se ut som om de likevel følte ansvar for dem siden de lot seg true til taushet. På mitt spørsmål om dette, svarer en av kvinnene at det kanskje ikke var av kjærlighet hun unnlot å si noe, men fordi hun trodde moren ikke ville være i stand til å hjelpe henne ut av situasjonen. Hun var ikke sterk nok psykisk. Kvinnen forteller følgende:

Fløy liksom ut av min egen kropp, og så på det som skjedde utenfra. Kanskje var det slik at jeg hjalp mamma på denne måten. Hun var så sliten bestandig; hadde en tung vaskejobb. Jeg visste hun ikke var sterk nok til å stoppe det som skjedde. Hun slet psykisk, og var alltid fjern. Prøvde å snakke med henne flere ganger om det som foregikk, men det var ikke mulig å nå inn til henne. Jeg tolket henne slik at hun ikke orket belastningen dette ville medføre.

Noen av kvinnene kommer i løpet av samtalen inn på at de hadde angst for ikke å bli trodd, og at denne angsten kanskje hadde sammenheng med deres manglende tro på seg selv.

Selvhevdelse forutsetter at barnet kjenner seg selv

så godt at det er bevisst hva det står for, og at det kan presentere hva det mener på en konstruktiv måte. Dette vil ofte også være en forutsetning for at et barn skal kunne reagere på handlinger som ikke er i henhold til det det opplever som akseptabelt.

Informantene viser til at de ikke visste hva de stod for, noe de begrunner med manglende kunnskap og selvinnsikt. De var usikre på hva som var rett og galt. Grensene ble visket ut, fordi overgriper kunne være snill og omsorgsfull i noen situasjoner, mens han i andre kunne være ondskapsfull og farlig. En av kvinnene forteller følgende;

Jeg var redd stefaren min. Noen ganger var øynene hans svarte av sinne, og da visste jeg han var farlig. Hvis jeg gjorde motstand, ble han helt vill. Dagen etter kunne han være blid og angrende. Da kom han med gaver. Jeg håpet så inderlig han skulle falle om og dø. Mor visste at jeg håpet det, for jeg sa det til henne flere ganger. Tror hun var enig, men hun var nok like redd som meg.

Sviket

Informantene opplevde at fagfolk valgte å lukke øynene for det som skjedde. Dersom barnet ikke har en trygg voksenperson i sin nære omgangskrets, kan det hjelpe hvis barnet har en tilsvarende relasjon til en annen voksen. En god relasjon til en voksen i barnets nærmiljø, kan således være en god beskyttelsesfaktor. I denne sammenheng er det verdt å merke seg at ingen av kvinnene som barn hadde noen voksenpersoner de fikk en god og nær relasjon til. En av kvinnene forteller følgende:

Ble slått da jeg var liten. Jeg begynte selv å slå, og fikk høre at jeg var vanskelig. Sjefen for barnevernet bodde i nærheten. Han så hva som foregikk hjemme hos oss, for han sa til meg at sånn skal ingen barn ha det. Jeg var sint når stefar slo. Kontaktet barnevernet en gang, men saksbehandler der trodde stefar da han sa at jeg løy. Hun ønsket vel å tro ham, for det var jo det enkleste for henne. Etter det hørte jeg aldri noe mer fra barnevernet.

Informantene er sinte på fagfolk de var i kontakt med, fordi de opplevde at de ikke ønsket å se hva som foregikk. På mitt spørsmål om hvordan de skulle kunne skjønne hva som foregikk når de selv ikke sa noe, svarer

informantene at de måtte ha ant hva som foregikk, men at de valgte ikke å blande seg inn. Kvinnene viser til at dette er kompliserte saker, og at det derfor er lettere å snu seg bort, og late som man ikke ser.

På spørsmål om hvem som visste, oppgis naboer, barnevernspedagoger, sosionomer, førskolelærere og lærere. Kvinnene forteller om fagfolk som spurte om noe var galt, men de sier spørsmålene ble stilt på en måte som gjorde at de skjønnte at de voksne ønsket et negativt svar, noe de da også fikk. Informantene viser til at dersom de voksne virkelig hadde brydd seg om å få vite hva som skjedde, hadde de valgt å legge til rette for en mer fortrolig samtale, og stilt spørsmålene på en mer imøtekommende måte.

At informantene kan ha rett i dette, støttes av en studie av Søftestad (2008), der barn og ungdom ble spurt om hvorfor det var vanskelig for dem å fortelle om seksuelle overgrep. Det viste seg at for at barnet skal tørre å betro seg om det som er vanskelig, er det av stor betydning hvordan de voksne tilrettelegger for en god samtale. Ingen av informantene opplevde at fagfolk tilrettela for en fortrolig samtale.

Som eksempel forteller en informant om en lærer som spurte om det var noe som plaget henne akkurat idet klassen gikk ut av skolebygningen på vei inn i en turbuss. Hun sier hun lenge hadde gått og håpet at en voksen skulle spørre henne om dette, og hun hadde sågar tenkt ut hva hun da ville svare. Men hun ble så overrumplet da spørsmålet kom så overraskende at hun ikke fikk seg til å svare noe annet enn det hun skjønnte at læreren ønsket hun skulle svare. Etter dette fikk hun ikke flere muligheter.

En annen forteller om en barnevernspedagog som sa til henne at helsesøster hadde bedt henne spørre om noen forgrep seg på henne. Barnevernspedagogen sa samtidig at hun selv selvsagt ikke trodde dette var tilfelle, men at hun bare måtte spørre fordi dette var påkrevd av henne. Også hun fikk det svaret hun bad om.

Skammen

Informantene forteller om angst og opplevelse av avmakt. I redsel for å avsløre hva som skjedde hjemme,

isolerte de seg sosialt. De som begynte med selvskading eller fikk spiseforstyrrelser, opplever at dette forsterket opplevelsen av å være annerledes, noe som samtidig bidro til å styrke opplevelsen de hadde av å stå utenfor det sosiale fellesskapet.

Kvinnene opplevde sterk skyld- og skamfølelse i forbindelse med overgrepene de var utsatt for, og flere sier de trodde de selv var ansvarlig for det som skjedde. En forteller:

Jeg var seks år første gang far tok meg. Han begynte å stryke meg over håret, og sa jeg var hans sukkerklump. Jeg ble redd for han pleide ikke å være sånn. Blikket hans var rart og sløret. Vi var alene hjemme. Jeg skjønnte at noe var galt, og prøvde å komme unna. Da grep han meg hardt på en vond måte, og rev av meg nattkjolen. Så la han seg oppå meg. Han var tung. Det var vanvittig vondt; og jeg skrek høyt. Lakenet ble rødt av blod, og jeg var livredd. Han sa at hvis jeg sa noe til mamma, ville det skje noe forferdelig. Dagen etter var jeg hjemme fra barnehagen, for jeg hadde jeg så vondt at jeg ikke kunne gå.

En annen forteller om overgrep hun ble utsatt for av stefaren:

Min stefar brukte meg ikke mer enn omtrent en gang i uken, men det var nok til at jeg alltid ble redd når mor gikk ut. Kunne ikke konsentrere meg om noe, for jeg gikk konstant og tenkte på hvor fryktelig det ville bli om noen fikk greie på hva som skjedde. Jeg trodde det var noe galt med meg. Han sa jeg fristet ham, for jeg var så søt at han måtte ha meg. Skammet meg over dette, og gjorde alt jeg kunne for ikke å være pen. Fikk sosial angst, noe jeg også sliter med den dag i dag.

Ingen av kvinnene som har vært utsatt for seksuelle overgrep som barn har hatt noe forhold til en mann i voksen alder som har vart mer enn seks måneder. Dette er ikke overraskende, fordi vi vet at barn som utsettes for seksuelle overgrep ofte knytter seg til voksne på måter som senere bidrar til å hemme utviklingen av barnets selvoppfatning. Dette hemmer mulighetene for å etablere intime og stabile relasjoner til andre mennesker som voksne (Bowlby 1988).

Det faktum at fagfolk valgte å se bort fra det som skjedde, bidro til å forsterke ofrenes oppfatning av at det som skjedde var så skambelagt at ingen våget å snakke om det. Således bidro fagfolks likegyldighet,

eller i beste fall uvitenhet, til å forsterke opplevelsen av at dette var noe barna måtte håndtere alene.

Noen viser til at skamfølelsen har ført til at de isolerer seg sosialt, mens andre opplever at de er så ødelagt og tilskitnet at de ikke er noe verdt. For de sistnevnte er grensene visket ut på en måte som gjør at de sier de kan ligge med hvem som helst uten å være følelsesmessig involvert. De forklarer dette med at kroppen oppleves som et objekt, og ikke som en del av dem selv.

Når skamfølelsen knyttes opp mot identiteten, er den vanskelig å bli kvitt. Informantene viser til at de opplever at de ikke er noe verdt. De har mistet troen på seg selv, noe som begrunnes med at de opplever avmakt over å komme til kort i forhold til møte med krav og forventninger i dagliglivet. Flere viser til at de opplever at andre mennesker, og kanskje spesielt fagfolk, ofte ser på dem med nedlatende øyne.

Følelsesmessig flukt

Seks av ti innsatte har et så omfattende rusproblem at dette har ført til økonomiske, sosiale og/eller helsemessige problemer (Amundsen 2006). Kvinnene forteller om brutte relasjoner grunnet rusmisbruk, og noen sier de har mistet omsorgen for barna sine grunnet dette. Kvinnene beskriver sitt møte med rusmidler som en flukt fra virkeligheten, og flere setter ord på at egen livssituasjon er så vanskelig at de ikke ser noen annen løsning.

De begynte å ruse seg da de var mellom tolv og fjorten år gamle. Noen sier de startet med hasj for å «roe ned indre uro», mens andre blandet alkohol, fleinsopp og piller. Alle gikk over til sterkere stoffer i løpet av et halvt år etter debuten, og sier de stort sett tok det de fikk tak i. Det viktigste var å oppnå en rus. Hvordan de fikk rusen, var av mindre betydning. En av kvinnene forteller:

Har vært heroinist i elleve år nå. Begynte med hasj og piller da jeg var 12 år, og deretter amfetamin. Alle så på meg som en drittunge. Jeg gav blaffen, for jeg var ødelagt likevel. Jeg var tilskitnet, og følte jeg ikke var noe verdt. Det førte til at jeg bare ga blaffen i alt og alle.

Flere forteller om fester med eldre ungdommer. De

sier de ikke hadde noe å tape på å ligge med hvem det skulle være, for de opplevde at de var ødelagt likevel. Det viktigste var at de fikk noe å ruse seg på, eller at de fikk penger som de kunne kjøpe rusmidler for.

Hadde ikke noe å tape på å ligge med eldre gutter. Følte meg allerede så skitten at det ikke spilte noen rolle. Hva mer hadde jeg å tape?

Det er vanlig at kvinner som har vært utsatt for seksuelle overgrep som barn, får psykiske problemer som voksne (Nordenstam med flere 2002), og det er derfor ikke overraskende at kvinnene forteller at de sliter med alvorlig depresjon, angst, spiseforstyrrelser og selvskading.

De som har spiseforstyrrelser eller som har drevet med selvskading fra de var unge, knytter dette til den perioden da overgrepene startet. Arrene de viser fram sier noe om hvilken indre smerte det er snakk om, og en sier:

Når jeg er deprimert og har lyst til å dø, kan det å føle smerte gjøre meg mer bevisst at jeg faktisk lever. Den indre smerten eller sårheten blir jeg nok aldri kvitt. Den vil nok alltid være der som en del av meg.

Avmakt

De seksuelle overgrepene informantene har vært utsatt for i voksen alder, er tydeligvis lettere å snakke om. Flere av kvinnene viser også til at i rus- og prostitusjonsmiljøer må en bare forvente å bli voldtatt. Kvinnene sier at alle her blir det før eller senere.

Når kvinnene befinner seg i en så økonomisk vanskelig situasjon at de må bruke egen kropp som bytemiddel, fører dette lett til selvforakt og opplevelse av mindreverd. En av informantene sier at når du har opplevd overgrep som barn, har du lettere for å ta avstand rent følelsesmessig til overgrep som voksen. Hun forteller:

Menn truer med å drepe meg med kniv, men jeg er egentlig ikke redd. Vet jo at jeg ikke har noe valg. Lar jeg det skje, er det mindre vondt. Har erfart hvor dumt det er å gjøre motstand.

At kvinner som har opplevd vold tidligere i livet, lettere forneker, eller bagatelliserer overgrep de utsettes for senere i livet, er også noe som framkommer i studien til Høigård og Finstad (1993). De konkluderer

med at når kvinnene lever i en virkelighet som preges av vold og overgrepssproblematikk, og de ikke er i stand til å endre egen situasjon, blir fornektelse for mange en overlevelsesstrategi.

Håndterbarhet er forbundet med i hvilken utstrekning den det gjelder har tilstrekkelige ressurser til rådighet for å kunne møte ulike krav i livet. Til ens rådighet innbefatter både ressurser man selv har kontroll over, og ressurser som kontrolleres av legitime andre man stoler på (Antonovsky 2004). Ingen av kvinnene opplever at de har ressurser til å stoppe overgrepene. Til tross for at alle har vært utsatt for det som må omtales som alvorlig grad av fysisk vold knyttet til voldtektene, har ingen av kvinnene valgt å anmelde overgrepene de har vært utsatt for.

Når kvinnene snakker om vold, viser de til risting eller stikking med kniv, slag med knyttneve eller gjenstander, grep rundt halsen og brenning med sigaretter. De er blitt truet med at hvis de sier noe, vil de komme til å angre, og fordi de ikke har et sosialt nettverk der de kan søke hjelp, oppleves truslene som reelle.

Kvinnene sier de heller ikke blir tatt på alvor når de kontakter politiet. Dette begrunner de med at de har tilknytning til rus- og prostitusjonsmiljøer, og derfor ikke blir trodd når de søker hjelp. En av kvinnene sier følgende:

Politi er ikke for folk som oss. Ringte en gang for å få hjelp da jeg var helt forslått og ikke kunne gå. Lå i en blodpøl. Da de skjønte jeg ikke hadde noen fast adresse jeg kunne oppgi, ga de blaffen. De tenkte vel at jeg fikk som fortjent.

Høigård og Finstad (1993) fant også i en studie som var basert på 42 dybdeintervjuer at prostituerte vegret seg for å melde seksuelle overgrep til politiet. Flere hadde negative opplevelser i forbindelse med at de hadde prøvd å melde saker. Det kvinnene forteller, tyder på at situasjonen i dag dessverre fortsatt er den samme. En av informantene forteller følgende:

Ingen bryr seg. Jeg har vært så forslått at jeg bare måtte finne et sted å sove i fred. Prøvde å ringe politi en gang, men de var ikke interessert. Det tok noen uker før såra grodde; men sjelen blir aldri hel.

Halvparten (53 prosent) av de kvinnelige innsatte oppgir at bruk av rusmidler har ført til økonomiske

problemer (Amundsen 2010). Rus og prostitusjon blir ofte nært knyttet opp mot hverandre, fordi bruk av rusmidler koster penger. Prostitusjon kan ofte være eneste løsning i en vanskelig livssituasjon. Informantene viser til at rus- og prostitusjonsmiljøene er tøffe, og flere sier de opplever at de er kommet inn i en vond sirkel det er vanskelig å komme ut av. Farley med flere (2003) fant også at seks av ti (63 prosent) prostituerte kvinner har vært utsatt for voldtekt.

Det er svært alvorlig at kvinnene ikke våger å anmelde seksuelle overgrep av redsel for ikke å bli trodd. At de ikke er alene om denne opplevelsen, viser en studie fra slutten av 1980-tallet der Vegheim (1995) intervjuet ti kvinnelige innsatte i Bredtveit fengsel. Hun fant at informantene opplevde trakassering og krenkelser i møte med politiet, og at det å være kjent fra rus- og kriminalitetsmiljøer slo mest negativt ut.

Det eksistensielle vakuum

Informantene er opptatt av at unge ikke bør sone i fengsel. Noen forteller at de selv ble plassert i kvinne-fengsel før de var tjue år gamle, grunnet kjøp og salg av illegale rusmidler. Dette førte til at de identifiserte seg som rusmisbrukere, noe som bidro til at de fikk sterkere tilknytning til rusmiljøet. Kvinnene foreslår alternative behandlingsinstitusjoner for unge med tett oppfølging av voksne som bryr seg. Samtidig presiserer de at institusjonene bør ligge langt inne på fjellet, slik at tilgang til illegale rusmidler reduseres. En av kvinnene som sonet som syttenåring, sier følgende:

Første gang jeg sonet, traff jeg kvinner jeg så opp til. Hadde aldri blitt godtatt på denne måten av voksne før. Slik kom jeg også i kontakt med prostitusjonsmiljøet i Oslo. Jeg var i utprøvningsfasen da jeg ble satt inn, men etter soningsoppholdet følte jeg meg som en erfaren kriminell rusmisbruker uten håp for framtiden. Opplevde at jeg fikk aksept i rus- og prostitusjonsmiljøet i Oslo, og derfor ble jeg her.

I St. meld. nr. 37 (2007-2008) vises det til at rettferdighet innebærer at de involverte parter er fornøyd med prosessens utfall og at denne blir oppfattet som rettferdig. Informantene viser imidlertid til at de ikke synes det er rettferdig at de må sone for å ha oppbevart illegale rusmidler til eget forbruk, og en sier:

Å straffe oss for at vi bruker illegale rusmidler, er urimelig. Tidligere satt de prostituerte i fengsel, mens prostitusjon for kvinner ikke straffes med fengsel i dag. Det henger vel ikke på greip å straffe unge mennesker for at dem skader seg sjæl? Og hvorfor straffes vi ikke når vi selger kroppen vår? Da skader vi jo virkelig oss sjæl.

Noen begrunner manglende tilbud om behandling med at soningsoppholdet er av for kort varighet, mens andre viser til at de ikke har fast adresse, og derfor ikke kan kontaktes etter soning.

Har spurt om å få psykolog, for jeg sliter jævlig. Skulle gjerne hatt noen å prate med, slik at jeg fikk tetta noen av høla mine før jeg kommer ut.

Seks av ti kvinnelige innsatte har tenkt på å ta sitt eget liv i perioden før soning, mens fire av ti har prøvd å begå selvmord i samme periode (Amundsen 2010). Kvinnene knytter selvmordstanker, selvskading og selvmordsforsøk opp mot overgrepene de har vært utsatt for. I psykiatrien tolkes selvskading vanligvis som et uttrykk for smerte eller sinne grunnet ubearbeidede følelser. Selvskading kan vise seg når et menneske opplever avmakt, og retter aggresjonen mot seg selv. Noen velger også å skade seg selv fordi de opplever at smerten bidrar til å dempe opplevelsen av overveldende angst.

Det er ikke vanskelig å forstå at traumatiske hendelser i barndommen kan føre til angst og selvmordsproblematikk i voksen alder. Kvinnene viser likevel til at deres hovedproblem i dag er opplevelsen av avmakt i forhold til egen livssituasjon, grunnet manglende mulighet til å påvirke denne. Flere sier de føler seg låst i situasjonen.

Kvinnene sier at de opplever livet som tomt og meningsløst. Til tross for dette har ingen hatt kontakt med psykolog, hverken før eller under soningsoppholdet. Noen sier de har bedt om dette i perioden før soningsoppholdet, men fått høre at ventelistene er for lange. En har imidlertid snakket med presten, og hun sier følgende:

Presten har humor, og så dømmer'n ingen. Han tror på det gode. Kan snakke med ham om andre ting enn religion, og det er bra.

Flere har fått lykkepillen Soloft, og har brukt Alpam

eller Somadril siden de var 15-16 år gamle, og en sier følgende:

Da jeg var 15 år, fikk jeg lykkepillen Soloft, og etter det fikk jeg også Alpam og Somadril. Vet ikke om det hjelper, men kan ikke leve uten.

Frankl (1976) viser til at mennesker som opplever meningsløshet og tomhet lever i «det eksistensielle vakuum», noe han omtaler som «noogene nevrosener». Eksistensiell frustrasjon viser seg vanligvis som kjedsomhet og apati, og noogene nevrosener har rot i konflikter mellom verdier og åndelige problemer. Den noogene etiologi oppstår gjennom det eksistensielle vakuum, ved eksistensiell frustrering eller ved frustrering av vilje til mening. Mennesket sitter fast i eksistensiell fortvilelse fordi livet oppleves meningsløst. Jeg opplever at en av kvinnene prøver å sette ord på dette når hun sier følgende:

Er tom innvendig. Befinner meg i et vakuum. Det er som å være i en mørk, uendelig tunnel du aldri vil kunne greie å komme ut av. Du går i samme retning i det uendelige uten å se noe som helst tegn til lys i den andre enden. Det tømmer en gradvis for energi, og alt blir meningsløst.

Informantenes selvfølelse er lav, og egen identitet blir knyttet opp mot skam og skyldfølelse. Skamfølelse kan lett oppleves som så overveldende at den hemmer indre vekst og utvikling. Follesø (2003) viser til at skamfølelse også er nært knyttet til angst, og når dette er tilfelle, viser det seg ofte at ydmykelse og avvísning har vært utløsende faktor.

Oppsummering

Ingen av kvinnene som var utsatt for overgrep som barn, snakket med noen voksne om det som skjedde, og ingen hadde en voksenperson de kunne betro seg til i sitt nærmiljø.

Informantene viser til at fagfolk visste, eller burde visst, hva som foregikk, men at de valgte ikke å gjøre noe for å stoppe overgrepene. Dette bidro til å forsterke deres tro på at dette var så skambelagt at de ikke måtte snakke om det, samtidig som de også fikk forståelsen av at dette var noe de måtte håndtere på egenhånd.

Kvinnene viser til at de ikke visste hva de stod for;

de ble usikre på hva som var rett og galt. Grensene ble visket ut, fordi overgriper kunne være snill i enkelte situasjoner, og ondskapsfull og farlig i andre.

Flere kommer inn på betydningen av anerkjennelse. Kvinnene opplever at de er mindre verd, og de føler seg ikke verdsatt eller inkludert i det sosiale fellesskapet.

Ingen av kvinnene har anmeldt overgrepene de har vært utsatt for i voksen alder. De begrunner dette med at deres tilknytning til prostitusjons- og rusmiljøene bidrar til å redusere deres troverdighet. Noen viser også til at de er redd for hevnaksjoner. Trusler fra overgriper oppleves som reelle, fordi kvinnene ikke har noe sosialt nettverk å støtte seg til.

Informantene påpeker ellers det urettferdige i at de straffes for å oppbevare illegale rusmidler til eget forbruk. De stiller spørsmål ved at samfunnet straffer dem for å ødelegge egen helse, samtidig som det ikke gripes inn når de selv utsettes for fare fra utenforstående.

Ingen av kvinnene har fått tilbud om samtaleterapi eller rusbehandling, hverken før eller under soning. Dette begrunnes med at de soner for korte dommer, det er for lange ventelister, eller at de ikke har en fast adresse de kan kontaktes på etter soningsoppholdet.

På spørsmål om hva de ønsker for fremtiden, viser kvinnene til at de har liten tro på forandring. De opplever ikke egen situasjon som håndterbar og meningsfull, snarere tvert imot. Selvfølelsen er lav, og flere sliter med symptomer på posttraumatisk stressyndrom.

Avslutning

Helse utvikles i sammenhengende hele der ytterpunktene er syk eller frisk, og salutogen tenkning fokuserer på hvilke faktorer som bidrar til å fremme helse. Antonovsky (2004) hevder at sentralt i forhold til helse står opplevelse av sammenheng. Opplevelse av sammenheng i tilværelsen er avhengig av i hvilken grad man opplever egen livssituasjon som begripelig, håndterbar og meningsfull, noe han mener er en forutsetning for at den det gjelder skal kunne oppleves å ha ressurser nok til å kunne påvirke egen livssituasjon.

Ingen av kvinnene opplever at de er i en posisjon der

de har ressurser nok til å påvirke egen livssituasjon. De har heller ikke tro på forandring i framtiden. Sammenhengen mellom det å være utsatt for overgrep som barn og senere utvikling av atferdsproblemer, stoffmisbruk og kriminalitet er klar, og spesielt er sammenhengen tydelig i situasjoner der ofrene har indikasjoner på posttraumatisk stressyndrom (Mossige og Stefansen 2007).

At kvinnene ikke melder alvorlige overgrep til politiet, fordi de er redd de ikke vil bli trodd grunnet sin tilknytning til rus- og prostitusjonsmiljøer, er alvorlig. I Samhandlingsreformen (St. meld. nr. 47, 2008-2009:51) presiseres det at befolkningen skal sikres et likeverdig tjenestetilbud, og at god samhandling er viktig for å sikre sosial likhet. Dessverre kan det se ut som om det ennå er langt fram før dette blir mer enn en visjon.

Kvinnene forteller om passivitet og manglende kompetanse i hjelpeapparatet. I «Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn» (2005-2009) vises det også til at det er behov for kompetanseheving i hjelpeapparatet når det gjelder vold og seksuelle overgrep. Samtidig konkluderer Øverlien og Sogn (2007) i en omfattende studie med at studenter fortsatt ikke får tilstrekkelig kunnskap om seksuelle overgrep ved høyskolene i Norge i dag, noe de hevder får alvorlige konsekvenser for ofrene.

Når vi ser hvordan fagfolks passivitet, eller i beste

fall uvitenhet, bidrar til å styrke barnets forståelse av at det å bli offer for seksuelle overgrep er så skambelagt at det ikke må snakkes høyt om, er dette svært alvorlig. Ansvarsforholdet når det gjelder fagfolks svikt i møte med overgrepssproblematikk bør avklares. Dette må gjøres på en så tydelig måte at ingen i det offentlige rom kan være i tvil om hvor skyld- og skamfølelsen virkelig hører hjemme i situasjoner der fagfolk ikke tar barns rop om hjelp på alvor.

I Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008:151) vises det til at kvinnelige innsatte har rett til individuell tilrettelegging, og at det bør legges bedre til rette for at alle kan få tilbud av kvalifisert personale som de har tillit til. Gode mestringsstrategier vil kunne føre til at kvinnene får styrke til å håndtere kriser i livet, men for å komme i en posisjon der de kan få mulighet til å hente fram egne motstandsressurser, må de få tilbud om profesjonell hjelp.

For de som sliter med symptomer på posttraumatisk stresslidelse, vil det sannsynligvis være behov for omfattende og langvarig oppfølging. Med tilpasset og helhetlig oppfølging vil kvinnene likevel kunne tilegne seg gode strategier som kan bidra til å forebygge nye overgrep i framtiden, noe som forhåpentligvis også vil kunne komme deres nåværende, eller eventuelle framtidige, barn til gode.

SUMMARY

This article describes the result of in-depth interviews with ten, young females who have been imprisoned three times or more. The interviews focus on sexual abuse. The women are seriously depressed, and some of them have considered suicide. They describe life as empty and meaningless. The women who have been sexually abused as children, have never talked about this to anyone. As children they had the feeling that no one cared, or at least no one wanted to know what happened. The women tell about psychological problems as a consequence of sexual violence. The informants believe they do not have influence on their own lives. One talks about black holes in her life, and she says some holes are so deep that she is afraid to fall into them. In spite of the fact that all the women have experienced sexual violence, none of them have ever contacted the police. They are sure it would not be of any help anyway, because no one would believe them.

LITTERATUR

- Amundsen, Marie-Lisbet** (2006): Innsatte og psykisk helse. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, nr. 2: 181-192.
- Amundsen, Marie-Lisbet** (2010): *Kvinnelige innsatte og sosial marginalisering. Spesialpedagogikk*, nr.1:26-37.
- Antonovsky, Aaron** (2004): *Helbredes mysterium. At tåle stress og forblive rask*. Hans Reitzels Forlag. 3. utgave, København.
- Balvig, Flemming og Kyvsgaard, Britta** (2006): *Vold og overgrep mot kvinner*. Københavns universitet.
- Borchgrevink, Tone, Christie Johnsen, Helen** (red) (1991): *Incest. Psykologisk forståelse og behandling*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Bowlby, John** (1988): *A Secure Base. Clinical Application of Attachment Theory*, Routledge, London.
- Farley, Melissa, Cotton, Ann, Lynne, Jacqueline, Zumbeck, Sybille, Spiwak, Frida, Reyes, Maria, Alvarez, Dinorah og Sezgin, Ufuk** (2003): *Prostitution and Trafficking in Nine Countries: An Update on Violence and Posttraumatic Stress Disorder*: 33-74.
- Frankl, Victor** (1976): *Vilje til mening*. Arneberg forlag, Oslo.
- Follesø, Gry Stålsett** (2003): Skam og skyld. I: *Fra skam til verdighet*, Anstorp, Trine, Indrebø, Beate, Torp, Elisabeth, Universitetsforlaget:100-134, Oslo.
- Goffman, Erving** (1956): *The nature of deference and demeanor*, *American Anthropologist*, 58: 473-507.
- Hellevik, Ottar** (1995): *Sosiologisk metode*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Høigård, Cecilie og Finstad, Liv** (1993): *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*, Pax Forlag A/S, Oslo.
- Killen, Kari** (1999): *Sveket*. 3. opplag, Kommuneforlaget, Oslo.
- Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Westerstrand, Jenny og Kalliokoski, Anne-Marie** (2001): *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfattningsundersökning*. Brottoffermyndigheten, Umeå, Sverige.
- Mossige, Svein og Stefansen, Kari** (2007): Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole. Nr. 20, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Nordenstam, Carin, Borgen, Geir, Ihle, Marit og Johansson, Morten** (2002): *Seksuelle overgrep mot barn – utvalgte temaer*. Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn, (NRSB), Oslo.
- NOU, Norges offentlige utredninger** (2008:4): *Fra ord til handling, Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Oslo.
- Pape, Hilde og Stefansen, Kari** (2004): *En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Oslo.
- Pinheiro, Paulo Sergio** (2006): *World Report on Violence Against Children*. Published by United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children.
- Read, John** (1998): Child abuse and severity of disturbance among adult psychiatric inpatients. *Child Abuse & Neglect*, 22:5: 359-368.
- Schou, Line, Dyb, Grete og Graff-Iversen, Sidsel** (2007): *Voldsutsatt ungdom i Norge; Resultater fra helseundersøkelser i seks fylker*. Oslo, Folkehelseinstituttet. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Rapport 2007:8.
- Sosial- og helsedirektoratet** (2003): *Seksuelle overgrep mot barn - en veileder for hjelpeapparatet*. Utgitt i samarbeid med Statens helsetilsyn og Barne- og familiedepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 47** (2008-2009): *Samhandlingsreformen. Det Kongelige Helse- og Omsorgsdepartement*, Oslo.
- St. meld. nr. 37** (2007-2008): *Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn*. Det kongelige Justis- og politidepartement, Oslo.
- Søftestad, Siri** (2008): *Avdekking av seksuelle overgrep; veier ut av fortielsen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Øverlien, Carolina og Sogn, Hanne** (2007): *Kunnskap gir mot til å se og trygghet til å handle*. Rapport nr. 3/2007, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Vegheim, Berit** (1995): *Kvinner møte med straffeapparatet*. Del 1. Kvinner møte med politiet, KS-serien nr.1, Institutt for kriminologi, Oslo.
- Wurr, Catherine og Partridge, Ian** (1995): The prevalence of a history of childhood sexual abuse in an acute adult inpatient population. *Child Abuse & Neglect*; 20: 9; 867-872.